

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 4, Sayı 4 (Aralık 2007)

Mak. #53, ss. 7-20

Telif Hakkı © Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Gök Türk Hsieh-li Kağan'ın (618-630) Oğlu A-shih-na P'o-luo-men'in Mezar Kitabesi Üzerine

Erkin Ekrem

Hacettepe Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Ekim 2005'te Gök Türkler mensup A-shih-na Po-luo-men 阿史那婆羅門 adlı prence ait bir Çince mezar kitabesi bulunmuştur. 651 yılında ölen adı geçen prens, 630 yılında T'ang Sülâlesi ordusuna esir düşerek devletini kaybeden ve 634 yılında hüznün içinde ölen Hsieh-li Kağan'ın (İl Kağan) oğluydu. Ancak, mevcut Çin kaynaklarında Hsieh-li Kağan'ın Tieh-luo-chih 疊羅之 ya da Tieh-luo-shi 疊羅施 ile Yü-ku-she 欲谷設 adlı iki oğlu olduğu belirtilmektedir. Hsieh-li Kağan'ın torunu A-shih-na Kan-te'ye 阿史那感德 ait mezar kitabesinde diğer bir oğlu, A-shih-na Tegin'in 阿史那特勤 de adı geçmektedir. Bu çalışmada A-shih-na Po-luo-men'in mezar kitabesinin ışığında Hsieh-li Kağan'ın ve oğullarının kimlikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Gök Türkler, Hsieh-li Kağan, A-shih-na Po-luo-men

ABSTRACT

An epitaph of a Kök Türk prince, A-shih-na Po-luo-men 阿史那婆羅門, writing in Chinese was found on October 2005. That prince, died in 651 (A.D.), was the son of Hsieh-li Kagan (İl Kagan), died in 634 (A.D.), who had been taken prisoner by the army of T'ang Dynasty and his state was collapsed by the dynasty. On the other hand, the present Chinese sources express that Hsieh-li Kagan has got two sons named as Tieh-luo-chih 疊羅之 or Tieh-luo-shi 疊羅施 and Yü-ku-she 欲谷設. On the epitaph of A-shih-na Kan-te 阿史那感德, who was the grand son of Hsieh-li Kagan, is mentioned another

son of Hsieh-li Kagan, named as A-shih-na Tegin 阿史那特勤. On this paper, we will try to determine the identity of Hsieh-li Kagan and of his sons depending upon the epitaph of A-shih-na Po-luo-men.

KEY WORDS

Turks, Hsieh-li Kaghan, A-shih-na Po-luo-men

Gök Türk Hsieh-li Kağan'ın oğlu A-shih-na P'o-luo-men ile ilgili mezar kitabesi, Çin'in Hsi-an Mezar Yazıtlar Müzesi tarafından Ekim 2005'te Hsi-an şehrinin doğu yakasında bulunmuştur. Ağustos 2006'da haber basına yansımıştır. Söz konusu mezar kitabesi 60 cm² olup dörtgen bir yapıdır. Mezar kitabesi üst ve alt olarak iki parçadan oluşmakta ve üst kısmında Çin'in klasik mühür yazı karakterli olarak "Büyük T'ang Sülâlesi Eski Sağ T'un-wei'nin 右屯衛 Lang-chiang 郎將 Ünvanlı A-shih-na P'o-luo-men'nin Mezar Kitabesi" yazılıdır. Alt kısmı regular yazısı ile "Büyük T'ang Sülâlesi Eski Sağ T'un-wei'nin 右屯衛 Lang-chiang 郎將 Ünvanlı A-shih-na P'o-luo-men'nin Mezar Kitabesi ve Önsözü" yazısı bulunmaktadır. Ancak mezar kitabesinin yazarının adı ve soyadı yoktur. Mezar kitabesi 11. satıra kadar kitabenin önsözü olup 12. satır sonrası mezar kitabesidir. Kitabe 15 satırdan oluşmakta ve her satırda genel olarak 15 karakter bulunmaktadır. Söz konusu mezar kitabesi, dönemindeki diğer Çince Türk mezar kitabelerine göre nispeten küçük sayılır.

1. Mezar Kitabesinin Tercümesi

1. 大唐故右屯衛郎將阿史那婆羅門墓 /

Büyük T'ang Sülâlesi Eski Sağ T'un-wei'nin 右屯衛 (Sağ T'un Alayı) Lang-chiang 郎將 Ünvanlı¹ A-shih-na P'o-luo-

¹ T'ang Sülâlesi döneminde saray merkezine bağlı 16 bölükten oluşan ülkenin en önemli ordusu Shih-liu Wei 十六衛 (Onaltı Alay) olarak adlandırılmaktadır. Onaltı Alay, sağ ve sol olarak sekize ayrılmakta ve dördüncüsü Sağ ve Sol T'un-wei 左右屯衛 (Sağ ve Sol T'un Alayı) olarak bilinmektedir. Sağ ve Sol T'un-wei'nin askerî yapısı Sui Sülâlesi döneminde (581-618) tesis edilmiş ve Ta-ye 大業 saltanat (605-618) devrinin üçüncü yılında (607) bu ad verilmiştir. T'ang Sülâlesi'nin (618-906) başlangıç döneminde bu askerî birim devam ettiği gibi adını da değiştirmemiştir. T'ang Sülâlesi'nin Long-su 龍朔 saltanat devrinin ikinci yılında (662) Sağ ve Sol Tun-wei'nin adını Sağ ve Sol Wei-wei'ye 左右威衛 (Sağ ve Sol Wei Alayı) değiştirilmiştir. Kuang-chai 光宅 saltanat devrinin birinci yılında (684) Sağ ve Sol Wei-wei'yi Sağ ve Sol Pao-t'ao 左右豹韜 olarak değiştirmiş ve Shen-long 神龍 saltanat devrinin birinci yılında (705) ise yine Sağ ve Sol Wei-wei'ye değiştirmiştir. Söz konusu bu Onaltı Alay'da birer adet (yani sağ ve sol alayda) Büyük General (üçüncü memuriyet dereceli), ikişer adet General (üçüncü memuriyet derece sayılır) ve bunlara bağlı alayın iç işleriyle meşgul olan Lang-jiang 郎將 (beşinci dereceli), yani subay ünvanlı askerî rütbesi bulunmaktadır. Ayrıntı için Bkz. Li Lung-chi 李隆基, 《大唐六典》 (Büyük T'ang Sülâlesinin Altı Yasası), 1991:443-444. T'ang Sülâlesi döneminde

	men'nin ² Mezar
2. 志銘並序 /	Kitabesi ve Önsözü
3. 阿史那婆羅門者，右衛大將軍歸義荒王	A-shih-na P'o-luo-men, Sağ Wei Alayı'nın 右衛 ³ Büyük Generali ve Kui-yi Huang Wang 歸義荒王 unvanlı ⁴
4. 咄苾之子也。咄苾本突厥頡利可汗， /	Tuo-pi'nin oğludur. Tuo-pi, aslen [Gök] Türk Hsieh-li Kağan'dır.
5. 自奄有龍荒，歷年永久，熾邁周猶，地兼 /	[Gök Türkler] Long adlı metruk topraklara 龍荒 ⁵ sahip olduğundan bu

saray muhafız alayı için Bkz. Chang Kuo-kang 張國剛, <唐代禁衛軍考略> (T'ang Sülâlesi Saray Muhafız Birliği Hakkında Araştırmalar), 1999:146-155; Chang Kuo-kang 張國剛, <唐代中央軍事決策與軍隊領導體制論略> (T'ang Sülâlesi Merkez Askerî Karar Alma ve Ordu Yönetim Sistemi), 2004:46-54. T'ang Sülâlesi saray divanında askerî ve sivil olarak dokuz dereceli memuriyet düzeni vardı, mezar kitabesinin sahibi Türk prensi A-shih-na P'o-luo-men'in 阿史那婆羅門 memuriyet derecesi beşinci olan bir derece olup fazla yüksek bir mevkide değildir.

² P'o-luo-men 婆羅門, Çince belgelerde Hint kast sisteminin ilk basamağında olan Brahman (Brahmin) kelimesinin ses tercümesidir. Brahman, aynı zamanda bu ad ile anılan inancın rahibinin adıdır. Burada bir Türk kağanın oğlu bu adı alması pek anlaşılıyor.

³ T'ang Sülâlesi döneminde saray merkezine bağlı Shih-liu Wei'nin 十六衛 (Onaltı Alay) birinci sıradaki Sağ ve Sol Wei 左右衛 (Sağ ve Sol Wei Alayı) bulunmaktadır; Metinde yer alan Sağ Wei 右衛 Alayı, bunun bir kısmıdır. Sağ ve Sol Wei 左右衛 Alayı'nda birer Büyük Generali vardır ve devlet memuriyetinin üçüncü derecesindedir. 630 yılında Gök Türk kağanı Hsieh-li (İl, İllig) 頡利可汗 T'ang Sülâlesi ordusu tarafından yakalanarak saraya getirildiğinde T'ang Sülâlesi İmparatoru T'ai-tsung ona "Sağ Wei Alayı Büyük Generali" unvanını vermişti.

⁴ 630 yılında Gök Türk Devleti yıkıldıktan sonra esir düşen Gök Türk kağanı Hsieh-li (İl, İllig), 634 yılında üzüntü içinde öldükten sonra T'ang Sülâlesi İmparatoru T'ai-tsung 太宗 tarafından Kui-yi Kralı 歸義王 (hak yoluna geri dönen kral) ve eski Çin'in siyasi kültüründe ölen önemli kimselere sıfat verilme âdetine göre Huang 荒 (hâkimiyet veya yönetimi kaybeden) sıfatı verilmişti. Kui-yi Huang Wang, "hak yoluna geri dönmüş ve hâkimiyeti kaybetmiş kral" demektir.

⁵ Hunlar ile ilgili Çince kaynaklarında Hunların dinî merkezi olan Long şehri ya da Long kentinden zikredilmektedir. Long karakteri bazı kaynaklarında yer adı için kullanabilen 龍 (Shih-chi, 1975: 2864, 2892, 2923, 2959) ve bazı kaynaklarında ise "ejder" anlamındaki 龍 (Han-shu, 1962: 165, 2406, 2453, 2813, 3752, 3766, 3782, 3789) yazısı tercih edilmektedir. Ancak bazı kaynaklarda farklı olarak Long-tz'u 龍祠 (ejder tapınağı) olarak da yazılmaktadır (Hou Han-shu, 1965: 2942, 2944, 2952, 2967). *Shih-chi*'ye göre, Hunlar beşinci ayda geniş çapta Long kenti'nde 龍城 toplanırlar, tanrı, atalar, ruhlar ve cinler için kurban sunarak ayin düzenlerler (Shih-chi, 110, 1975:2892); Bazen bazı boy reislerinin bu ayine katılmadığı durumlar da yaşanmıştı (Han-shu, 94a, 1962: 3782). Bir ara da Han Sülâlesi Hunlar bölgesine dalarak Long kenti'ni yakmaya düşünmüşler (Shih-chi, 112, 1975: 2959), yani Long kenti kolay yakılabilecek bir yapıt olmalıdır. Doğu Han Sülâlesi (25-220) bilgini Ying Shao 應劭 (takriben 153-196), Hun Ch'an-yü'sünün 單於 (hükümdarı) tanrıya kurban sunarak ibadet ettiği yerin Long-ch'eng 龍城 (Long kenti) olduğunu açıklamaktadır (Han-shu, 6, 1962: 165). T'ang Sülâlesi bilgini Yen Shih-

6. 軒鬻，及稜威遐暢，削衽知歸。君以 /

yana uzun yıllar geçmiştir. [Gök Türklerin ataları] Chou Sülâlesi dönemindeki (M.Ö. 1027-M.Ö.771) Hsien-yun 獫狁⁶ olarak oldukça yükselmişti; Topraklarına toprak katarak San İmparatoru 軒轅 döneminde Hsün-yü 獯鬻⁷ olarak tanınmıştı. Kudretli etkisi uzaklara yayıldığında, kendi âdetlerini bırakarak⁸ [bize] dönmesini bilmişti.

ku 顏師古(581-645) da “Hunların tanrıya ibadet ettiği yerdir” şeklinde izah etmektedir (Han-shu, 64b, 1962: 2813). Long kenti Hunların dinî merkezi olduğu için Çin kaynaklarında bazen Türk otağına Long T'in 龍庭 denmektedir (Chiu T'ang-shu, 199b, 1975: 5347), yani siyasi merkezi olarak adlandırılmaktadır; bazen de bu merkezi esas alarak bütün kuzey yayla bölgesine Long-sha 龍沙 (Long çöllükleri) adı verilmektedir (Chiu T'ang-shu, 80, 1975:2733; Hsin T'ang-shu, 105, 1975:4027). Song Sülâlesinin (960-1279) bilgini Hu San-sheng'in 胡三省 (1230-1302) açıklamasına göre, “Hunların siyasi merkezine Long-ch'eng (Long kenti) denmektedir, sabit bir yerde oturmuyorlar, bundan dolayı onların çöllük bölgesine Long-sha adı verilmiştir (Tzu-chih T'ung-chien, 197, 1956:6200). Bu çerçevede mezar kitabesinde yer alan “Long adlı metruk topraklar” 龍荒 ifadesi “otağı merkezli Çin'in bütün kuzey bölgeleri” olarak okunabilir.

⁶ *Shih-chi*'nin Hunlar bölümündeki bilgiye göre, “Hunların ataları Hsia Sülâlesi'nin (Çin'in rivayet dönemindeki ülke adı, takriben M.Ö. 2100-1600 yılları arasında) neslinden olan Ch'un-wei'nin 淳維 soyundan gelmektedir. Kral T'ang Yao 唐堯 ve Yü-shun 虞舜 (Çin rivayetinde Hsia Sülâlesi kurulmadan önceki beş hükümdarın ikisi) döneminden önce Shan Jung 山戎, Hsien-yun 獫狁 ve Hsiong-yü 葷粥 adlarıyla kuzey yaban bölgelerinde yaşamaktaydı, sürü güderek yer değiştirmekteydi”. (Shih-chi, 110, 1975:2879). II. Yüzyılda yaşamış Doğu Han Sülâlesinin bilgini Fu Ch'ien'in 服虔 bir açıklamasına göre, Hunlara “Kral T'ang Yao 唐堯 döneminde Hun-yü 葷粥, Chou Sülâlesi döneminde (M.Ö. 1027-M.Ö.771) Hsien-yun 獫狁 ve Ch'in Sülâlesi döneminde (M.Ö. 221-M.Ö.206) ise Hsiong-nu 匈奴 (Hunlar) denmekteydi (Shih-chi, 110, 1975:2880, not 1). Hunların ataları ile ilgili araştırma için bkz. Wang Kuo-wei 王國維, <鬼方昆夷獫狁考釋> (Kui-fang, K'un-yi ve Hsien-yün Hakkındaki İncelemeler), 1959:583-605.

⁷ Hsün-yü 獯鬻, bazı Çin kaynaklarında Hsün-yü 獯粥, Hun-yü 葷粥 veya Hun-yü 葷育 ve Hun-yun 葷允 şeklinde geçmektedir. *Shih-chi*'ye göre, Çin rivayet tarih döneminde Sarı İmparator 黃帝 Hun-yü'leri 葷粥 kuzeye sürmüştü (Shih-chi, 3, 1975:6). Yine *Shih-chi*'ye göre, Hun-yü'ler Hunların atasıdır (Shih-chi, 110, 1975:2879).

⁸ “Kendi âdetlerini bırakarak” cümlesinin Çince mezar kitabesinde “kıyafetini sol taraftan ilikleme âdetini bırakarak” 削衽 olarak geçmektedir. Çin kaynaklarına göre, Gök Türkler “saçlarını bırakırlardı, kıyafeti sol taraftan iliklerlerdi” (Chou-shu, 50, 1971:909; Sui-shu, 84, 1973:1864). Ancak Çin kültür tarihinde bu tür âdet yabancı, Çin medeniyetinden uzak ve bazen de aşağılayıcı anlamları içermektedir. Konfüçyüs'ün meşhur ifadesi bunu anlamlandırmaktadır: “Eğer Kuan Chung olmasaydı, hepimiz [medeniyetten uzak kalarak] saçları bırakıp kıyafeti sol taraftan iliklenirdi” (《論語》(Lun-yü), 14, 1955:126). Ayrıca mezar kitabesinin sahibi ne zaman “kendi âdetlerini bırakarak” T'ang Sülâlesi'ne döndüğü hakkında bilgiler bulunmamaktadır; büyük ihtimale 630 yılında babası Hiseh-li Kağan'ın T'ang Sülâlesi tarafından yakalanarak Çin'e

7. 弱齡入參戎旅，勤肅之美著於 / Merhum henüz yirmi yaşındayken⁹orduya katılmıştı; Onun çalışkanlığı ve saygınlığı gibi güzel namları
8. 階闕，稍遷右屯衛郎將，以永徽二年五 / imparator sarayına kadar ulaşmıştı. Kısa bir süre sonra Sağ Tun-wei Ordusunun Lang-jiang ünvanına terfi etmişti.¹⁰ Yong-hui saltanat devrinin ikinci yılının (651) beşinci
9. 月廿七日遘疾卒官。有詔哀傷，追 / ayının yirmi yedinci gününde hastalığa yakalanarak görevinin başında ölmüştü. İmparator'dan taziye mektubu gönderilmişti; ayrıca
10. 崇禮秩，贈使持節那州諸軍事、那州刺 / ölen kişiye sıfat verilme adetine göre ölüm cezası yetkisi olan Na Vilâyeti'ne 那州 askerî vali¹¹
11. 史。以六月廿日，葬于灞原，其銘曰： / olarak tayin edilmişti. Altıncı ayın yirminci gününde Pa-yüan'de 灞原 defnedilmişti.¹² Onun mezar kitabesinde şunlar şekilde yazılıdır:
12. 偉哉若人，忠義克舉。遠身龍漠，參名禁 / Ne kadar büyük bu kişi; O vefalı ve dürüsttür, kendi hareketine hâkimdi. Long adlı metruk topraklardan 龍漠 uzaklaşarak saray ordusuna katılmıştı.

getirildiği dönemde gelmiş olabilir.

⁹ Mezar kitabesinde Ruo-ling 弱齡, yani olgunlaşmamış yaşta bulunma anlamında bir sözcük kullanılmıştır. Ruo-ling'in bazen bir başka Çince karşılığı ise Ruo-kuan 弱冠 olup 20 yaşına ulaşan erkek çocuk demektir. Bu ikinci anlamın sayesinde mezar kitabesinin sahibinin 630 yılında T'ang Sülâlesi'nin saray ordusuna katıldığını varsayarak bu prensin 630 yılında 20 yaşında olduğu tahmin edilebilmektedir. O hâlde 651 yılında ölen bu prens 41 yaşında dünyadan ayrılmış olacaktır; Yani bu prens 610 yılında dünyaya gelmiş olacaktır. 610 yılında babası Hsieh-li Kağan henüz kağan olmamıştı.

¹⁰ Mezar kitabesinin sahibi Türk prensi T'ang Sülâlesi saray ordusuna katıldıktan sonra Sağ Tun-wei Ordusunun Lang-jiang ünvanına tayin edilmişti. Buradaki ifadeye göre prens ölünceye kadar terfi ettirilmemiştir. Babası 634 yılında ölünce memuriyet hayatı durgunluğa girmiş olmalıdır.

¹¹T'ang Sülâlesi döneminde askerî vali ve onun fonksiyonu hakkında bkz. Hsia Yen 夏炎, <唐代刺史的軍事職掌與州級軍事職能> (T'ang Sülâlesi Askerî Valiliğinin Yetkisi ve Vilayet Askerî İşlevi), 2006:58-65.

¹² Bugünkü Shan-hsi Eyaletinin baş şehri Hsi-an'nin doğusunda kuzeybatıya doğru akan Pa Nehri 灞水 bulunmaktadır, nehrin civarında bulunan arazilere Pa-yüan adı verilmektedir.

13. 旅。夙著勤誠，奄移寒暑。方申幹略，式奉 / O ezelden gayretli, yılmaz ve sadakatliydi, soğuk ve sıcaklara [her tür zorluğa] dayanıklıydı. O, kabiliyeti ve zekâsı tanındıktan sonar imparatorun takdirini alarak onurlandırılmıştı.
14. 恩榮。頓轡千里，沉魂九京。一辭 / Merhumun vefatı uzaklarda duyuldu, ruhu bütün ülkeye ulaştı. O ayrıldı,
15. 昭運，永悼佳城。 / şanlı ve şanslı kaderinden. Sonsuza dek kabrinde yas tutulacaktır.

2. Hsieh-li Kağan

Hsieh-li (İllig) Kağan (M.S. 620-630), Ch'i-min Kağan'ın 啟民可汗 (601-608) küçük oğludur¹³ ve annesi T'u-yü-hun 吐谷渾 boyundan olup (Pei-shih, 99, 1974:3301) adı da P'o-shih'tir. Hsieh-li Kağan doğduktan sonra annesi P'o-shih 婆施 onu T'u-yü-hun boyundan ve Hu-lu Ta-kuan 胡祿達官 (*Külüg Tarkan) unvanlı Hun-hsieh'in 渾邪 yanına yetiştirilmek üzere vermişti. Hun-hsieh, Hsieh-li Kağanın annesi P'o-shih ve babası Ch'i-min Kağan ile evlenirken annesi ie birlikte refakatçi olarak Türk bölgesinde yerleşmişti (TT, 197, 1988:5412; HTS, 215a, 1975:6036). Ch'i-min Kağan 608'de ölünce yerine oğlu Tuo-chi-shih 咄吉世 geçerek Shih-pi Kağan始畢可汗 unvanını almıştı ve Gök Türk geleneklerine göre üvey annesi Çinli prenses Yi-ch'eng 義成公主 ile evlenmişti. 619 yılında Shih-pi Kağan ölünce oğlu Shih-po-pi'nin 什鉢苾 küçük olmasından dolayı kağan olamamış¹⁴ ve Shih-pi Kağan'ın kardeşi Ssu-li-fu Şad 俟利弗設, onun yerine geçerek Ch'u-luo Kağan 處羅可汗 unvanını almıştır. Ch'u-luo Kağan, Gök Türk örf-âdetine göre yine prenses Yi-ch'eng ile evlenmişti. 620 yılında Ch'u-luo Kağan ölünce prenses Yi-ch'eng, Ch'u-luo Kağan'ın oğlu Ao-she Şad'ın 奧射設 çirkin ve zayıf olduğu gerekçesiyle Ch'u-luo Kağan'ın kardeşi Tuo-pi 咄苾

¹³ Bazı Çin kaynaklara göre Hsieh-li Kağan (620-630), Ch'i-min Kağanın üçüncü oğludur (CTS, 194a, 1975:5155). Yani Hsieh-li Kağan Ch'i-min Kağan'ın küçük ve üçüncü oğludur.

¹⁴ Shih-pi Kağan'ın (608-619) oğlu Shih-po-pi, Ta-ye 大業 saltanat devrinin (605-618) ortalarında 10 yaşına varmadan babası Shih-pi Kağan tarafından Ni-pu Şad 泥步設 yapmıştı ve Hsieh-li Kağan tahta geçince (620) Gök Türklerin doğu bölgesinden sorumlu T'u-li Kağan 突利可汗 (*Tölüs Kağan) yapmıştı (CTS, 194a, 1975:5160). Tsen Chung-mian, *T'ung-tian*'deki bilgilere dayanarak T'u-li Kağan'ın 631 yılında 29 yaşında öldüğüne dikkat çekerek, söz konusu şahsiyetin 603 yılında doğduğu kanaatine varmıştı. Buna göre Shih-pi Kağan 619 yılında öldüğünde oğlu olan Shih-po-pi 17 yaşına ulaşmıştı. Dolayısıyla "Shih-po-pi'nin küçük olmasından dolayı kağan olamamış" ifadesi şüphelidir (Ts'en Chung-mian 岑仲勉, 1958:533, 995).

adlı Me-huo-tuo Şad'ı 莫賀咄設 (*Baga Çor Şad) kağan yapmış ve Tuo-pi, Hsieh-li Kağan unvanını almıştı. Hsieh-li Kağan yine prenses Yi-ch'eng ile evlenmişti (CTS, 194a, 1975:5154; HTS, 215a, 1975:6029; TT, 197, 1988:4154). Böylece, Ch'i-min Kağan'ın üç oğlu sırasıyla kağan olmuştur.

Hsieh-li Kağan'ın iktidar devri (620-630) Gök Türklerin en parlak dönemiydi. T'ang Sülâlesi'ne karşı hep üstünlük kazanmıştı. Ancak 627-630 yılları arasında Gök Türklerin iç çatışma, tabii felâketler ve T'ang Sülâlesi'nin bir dizi stratejik planlarıyla Gök Türk devleti çökmeye başlamıştı. T'ang Sülâlesi ordusu 629 yılının onbirinci ayından 630 yılının üçüncü ayına kadar Gök Türk devletine saldırmıştı. Çin kaynaklarında, Hsieh-li Kağan'ı yakalayan Küçük Kağan A-shih-na Su-ni-shih'in 阿史那蘇尼失 oğlu A-shih-na Ni-shu 阿史那泥孰 (T'ang Sülâlesi İmparatoru T'ai-tsung ona Chung 忠, yani "Sadakat" adını vermişti) olduğu yazılmaktadır.¹⁵ Tang Sülâlesi ordusunun saldırısında mağlubiyete uğrayan Hsieh-li Kağan, annesinin memleketi T'u-yü-hunlara kaçarken Küçük Kağan A-shih-na Su-ni-shih'na geçici olarak sığınmıştı. Ancak A-shih-na Su-ni-shih endişeli olduğu için ona sıcak davranmamıştı. Hsieh-li Kağan güven duymadığı için batıya doğru kaçarken, A-shih-na Su-ni-shih oğlu A-shih-na Ni-shu'a Hsieh-li Kağan'ın peşine düşerek onu yakalamasını emretmişti. Bu sırada, T'ang Sülâlesi ordu generali Chang Pao-hsiang 張寶相 yetişip gelmiş ve A-shih-na Ni-shu'nun elinden zorla Hsieh-li Kağan'ı teslim almıştı (CTS, 3, 1975:39; THY, 94, 1985:1689; TCTC, 193, 1956:6074). 630 yılının üçüncü ayının yirmi dokuzunda Hsieh-li Kağan T'ang Sülâlesi başkent Ch'ang-an'a getirilmesiyle (THY, 14, 1985:320)¹⁶ Gök Türk devleti de çökmüş oldu. Hsieh-li Kağan'a bağlı Gök Türk boyları ya Hsüeh Yen-t'uo boyuna ya da Batı Bölgeleri'ne (Batı Gök Türklerle) kaçmıştı. T'ang Sülâlesi'ne teslim olanlar ise yüz bine varmaktadır (TCTC,193, 1956:6075). T'ang Sülâlesi İmparatoru T'ai-tsung, esir düşen Gök Türkleri kontrol altına alabilmek için, Hsieh-li Kağan'ın daha önce idare ettiği Gobi Çölü'nün güneyinin sol tarafında Ting-hsiang Tu-hu Fu 定襄都督府, sağ tarafında ise Yun-

¹⁵ A-shih-na Ni-shu'nun 阿史那泥孰 mezar kitabesi Haziran 1972 yılında Shan-hsi Eyaletinin Li-ch'üan nahiyesi'ne 禮泉縣 bağlı Yen-hsia kasabası'nın 煙霞鄉 Hsi-chou Kazası'nın 西周村 batı 300 metre uzağında bulunmuştu (Shan-hsi Eyaleti Kültürel İşleri Komitesi, <唐阿史那忠墓發掘簡報> (A-shih-na Chung'un Mezar Kitabesinin İlk İncelemeleri), 1977:132-138, 80).

¹⁶ T'ang Sülâlesi ordusu tarafından öldürülen Gök Türklerin sayısı on bine ulaşmıştı (TCTC, 193, 1956:6073). Gök Türk devleti yıkıldıktan sonra Gök Türklerin bazıları kuzeye doğru Hsüeh Yen-t'ualara 薛延陀 sığınmışlar, bazıları batıya doğru Batı Bölgesi'ne 西域 (Batı Gök Türklerin idare bölgesi) kaçmışlar, diğerleri T'ang Sülâlesine teslim olmuşlar ve bunların nüfusu yüz bine ulaşmıştır (TCTC, 193, 1956:6075). Ayrıca, T'ang Sülâlesi generali Li Ching 李靖 ile general Li Shih-chi 李世勣 630 yılının ikinci ayında ayrı olarak Gök Türk ordusunu mağlup edince erkek ve kadın olarak yüzbin ile ellibin Türk'ü ayrı ayrı teslim almıştı (TCTC, 193, 1956:6072).

chung Tu-hu Fu 雲中都督府 gibi iki özel askerî valilik kumuş ve bölgeyi altı vilâyete ayırmıştı (CTS, 194a, 1975:5162; THY, 73, 1985:1311; TCTC,193, 1956:6075). Ancak teslim olan Gök Türklerin bir kısmı başkent Ch'ang-an'a yerleşmişler,¹⁷ kabile reisleri ve üst düzey yöneticiler ise T'ang Sülâlesi saray divanında yer almışlardır.¹⁸ Hsieh-li Kağan'ın oğlu veya 麋 oğullarının da T'ang Sülâlesi sarayında görev almış olması muhtemeldir.

Hsieh-li Kağan yakalandıktan sonra onun için kederli bir hayatı başlamış ve ailesiyle karşılıklı üzüntü içinde hıçkırıyormuş. 632 yılında, T'ang Sülâlesi İmparatoru T'ang-tsung onun yorgun ve mutsuz yüzünü görünce, geyiklerin 麋鹿 (Mi geyiği, büyük boynuzlu iri bir geyik türü) yoğun yaşadıkları Kuo-chou Vilâyeti'nin 魏州 Askerî Valiliği'ne 刺史 tayin etmişti; maksat Hsieh-li Kağan'ın geyik avlayarak moralini düzeltmekti. Ancak Hsieh-li Kağan bunu kabul etmemişti. Sonra, ona Sağ Wei Büyük Generali 右衛大將軍 (Saray Muhafız Ordusu Sağ Alay Büyük Generali) unvanı ve bu mevkiye göre ev ile arazi de verilmişti. 634 yılının birinci ayında Hsieh-li Kağan ölmüştü, T'ang Sülâlesi İmparatoru onu kendi geleneğine göre cesedinin yakılarak Pa Nehri'nin 灞水 doğu yakasına defnedilmesini emretmişti. Ayrıca Hsieh-li Kağan'a Kui-yi Kralı 歸義王 (hak yoluna geri dönen kral) ve Huang 荒 (hâkimiyet veya yönetimi kaybeden) sıfatı verilmişti. Hsieh-li Kağan'ı büyüten Hu-lu Ta-kuan 胡祿達官 (*Külüg Tarkan) unvanlı Hun-hsieh 渾邪 de bu ölüm acısına dayanamadığından intihar etmişti. T'ang Sülâlesi İmparatoru Hun-hsieh'in bu vefalı davranışından etkilenmiş ve ona da Chung-lang-chiang 中郎將 unvanını (Saray Muhafız Ordusu Subayı) vererek Hsieh-li Kağan'ın mezarının yanına defnetmişti. Ayrıca, saray kâtiplerinden Tsen Wen-pen'in 岑文本 (595-645) Hsieh-li Kağan ve Hun-hsieh için mezar kitabesi yazmasını emretmişti (TT, 197, 1988:5412; HTS, 215a, 1975:6036; TCTC, 194, 1956:6099;TCTC, 194, 1956:6099; TCTC, 194, 1956:6103; TCTC, 194, 1956:6105).¹⁹

¹⁷ Bazı kaynaklar birkaç bin ailenin Ch'ang-an'a yerleştiğini yazarken (CTS, 194a, 1975:5162; HTS, 215a, 1975: 6038), bazı kaynaklarda onbin aileye yakın Gök Türk'ün başkente yerleştiğini kaydetmektedir (TCTC, 193, 1956:6077).

¹⁸ Bazı Çin kaynaklarına göre, saray divanında yer alan general ve subaylar, yani beşinci derece memuriyetlerin üzerinde olan Gök Türklerin sayısı yüzden fazladır (CTS, 194a, 1975:5162); Bazı kaynaklarda general ve subayların sayısı beş yüz, saray divanında yer alanlar ise yüzden fazladır (HTS, 215a, 1975: 6038). Bu sebeple Gök Türk yetkililer T'ang Sülâlesi saray divanının yarısını teşkil etmektedir (TCTC, 193, 1956:6077; TT, 1988:5413).

¹⁹ Bugüne kadar Hsieh-li Kağan ve Hun-hsieh'in mezar kitabesi bulunmamıştır. Çin kaynaklarına göre, 648-649 yılında T'ang Sülâlesi'ne teslim olan Batı Gök Türk Kağanı A-shih-na Huo-lu'nun 阿史那賀魯 (646-658) ölümünde sonra, T'ang Sülâlesi İmparatoru tarafından

Hsieh-li Kağan'ın ölümünden sonra, Sarı nehrin güneyine yerleştiren Hsieh-li Kağan'a tâbi Gök Türk kavmi başına Hsieh-li Kağan ile aynı soydan gelen A-shih-na Ssu-mo'yu 阿史那思摩 getirilmişti (CTS, 194a, 1975:5163).²⁰ Gök Türk devleti yıkılmak üzereyken birçok üst düzey Gök Türk yöneticisi Hsieh-li Kağan'dan ayrılarak T'ang Sülâlesi'ne kaçarken, A-shih-na Ssu-mo ise Hsieh-li Kağan'ın yanından ayrılmamıştı ve sonunda Hsieh-li Kağan ile birlikte T'ang Sülâlesi tarafından yakalanmıştı. T'ang Sülâlesi İmparatoru, A-shih-na Ssu-mo'nun bu sadık davranışından dolayı ona Huai-hua Chün Wang 懷化郡王 (Huai-hua Vilâyet Kralı) ve Sağ Wu-wei Büyük Generali 右武衛大將軍 (Saray Muhafız Birliği Sağ Wu-wei Alayı Büyük Generali) ile unvanlandırmıştı (CTS, 194a194a, 1975:5163; TCTC, 193, 1956:6077).²¹

3. Hsieh-li Kağan'ın Oğulları

3.1. Prens Tie-luo-chih 疊羅支 (Tie-luo-shih 疊羅施)

Çin kaynaklarında Hsieh-li Kağan'ın ailesi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Özellikle oğlu veya oğulları ile ilgili bilgiler eksiktir. Kaynaklara göre, Hsieh-li Kağan'ın Tie-luo-chih 疊羅支 veya Tie-luo-shih 疊羅施 adlı bir oğlu vardır. 630 yılının ikinci ayında Tang Sülâlesi ordusunun saldırısında mağlubiyete uğrayan Hsieh-li Kağan ve adamları kaçarken, Prenses Yi-ch'eng ve oğlu Tie-luo-chih ile ayrılmıştı. T'ang Sülâlesi generali Li Ching 李靖 ordusuyla Hsieh-li Kağan'ın ailesine yetişerek bunları teslim almış ve Prenses Yi-ch'eng'i öldürmüştü (HTS, 93, 1975:3814; TCTC, 193, 1956:6072, 6073). Çin kaynaklarına göre, Hsieh-li Kağan'ın oğlu Tie-luo-chih karakterli ve vefalıdır. Esir düşerek T'ang Sülâlesi başkenti Ch'ang-an'a getirilen Hsieh-li Kağan ve ailesi, saraydan ayrılırken İmparator T'ai-tsung, Hsieh-li Kağan'ın ailesindeki bütün bayanlara hediye vermişti. Ancak Tie-luo-chih'in annesi en son geldiği için hediye alamamıştı. Yemek sırasında Tie-luo-chih eti hiç ağzına almamıştı. İmparator bunu görünce etkilenmişti ve "anne ve babaya duyulan temiz duygular ve

Hsieh-li Kağan'ın mezarının yanına defnedilmesi ve mezar kitabesi de yazılmasını emretmişti (CTS, 194, 1975:5187; TT, 197, 1988:5460; TCTC, 200, 1956:6310). Ancak bu mezar kitabesi de henüz bulunmamıştır.

²⁰ Bazı Çin kaynaklarından A-shih-na Ssu-mo'nun Hsieh-li Kağan'ın amcası olduğu kaydedilmiştir (TCTC, 191, 1956:5991).

²¹ A-shih-na Ssu-mo, önemli şahsiyetlerden biridir, ancak T'ang Sülâlesi dönemine ait tarih eserlerinde onun biyografisi bulunmamaktadır. Onun mezar kitabesi Ekim 1992 yılında Shan-hsi Eyaleti Li-ch'üan nahiyesi 禮泉縣 Shao-ling kasabası'nın 昭陵鄉 Chuang-he kazasının 莊河村 kuzeybatısında bulunmuştur (Chang Pei 張沛編, 1993:112-113).

sadakat özellikleri yaradılıştan gelmekteymiş, bu hislerin Çinlisi ya da yabancı (Çinli olmayan) yokmuş” diyerek aileye daha çok hediye vermişti (HTS, 215a, 1975:6036). Ancak Hsieh-li Kağan’ın bu oğlu hakkında daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Zira onun akıbeti de bilinmemektedir (Ts’en Chung-mian, 1958:985). Hsieh-li Kağan’ın oğlu olan ve vefalı, faziletli bir kişiliğe sahip olan prens Tie-luo-chih, diğer teslim olan Gök Türk üst düzey yöneticiler gibi T’ang Sülâlesi sarayında önemli bir göreve getirilmiş olmalıydı. Muhtemelen Tie-luo-chih bu tür bir görevi reddetmiş ya da babasının hizmetinde kalmak için sade biri olarak onun yanında kalmıştı. Diğer bir problem ise Tie-luo-chih’in Hsieh-li Kağan’ın hangi eşinin çocuğu olduğudur. Hsieh-li Kağan 630 yılında yakalandıktan sonra, yukarıda da görüldüğü “ailesiyle karşılıklı üzüntü içinde hıçkırıyormuş” ifadesindeki “aile”nin içinde muhtemelen prens Tie-luo-chih’in annesi, yani T’ang Sülâlesi sarayında hediye alamayan Hsieh-li Kağan’ın eşi de bulunmaktaydı.

3.2. Prens Yü-ku Şad 欲谷設

Hsieh-li Kağan’ın diğer bir oğlu Yü-ku Şad’dır. Yü-ku Şad (*Yukuk Şad)²² bir unvandır ve bu bağlamda prensin gerçek adı bilinmemektedir. Yü-ku Şad’ın Hsieh-li Kağan’ın oğlu olup olmadığı konusunda da karışık bilgiler mevcuttur. *Eski T’ang Sülâlesi Tarihi*’ne göre, Yü-ku Şad, Hsieh-li Kağan’ın oğludur (CTS, 195, 1975:5196). Ancak *Yeni T’ang Sülâlesi Tarihi*’nin bir yerinde, oğlu olarak geçerken ((HTS, 110, 1975:4114)), diğer bir yerde Hsieh-li Kağan’ın kardeşi olarak zikredilmektedir (HTS, 215a, 1975:6036).²³ Çin kaynaklarında genel olarak Hsieh-li Kağan’ın Ch’i-min 啟民 (yada Ch’i-ren 啟人) Kağan’ın üçüncü oğlu olduğu belirtilmektedir (TT, 197, 1988:4154; CTS, 194a, 1975:5155). Ancak daha erken bir kaynağa göre Hsieh-li Kağan, Ch’i-min Kağan’ın küçük oğludur (Pei-shih, 99, 1974:3301). Yani Hsieh-li Kağan’ın bir kardeşi olması mümkün gözükmemektedir. Bu durumda Yü-ku Şad’ın Hsieh-li Kağan’ın kardeşi olması da şüphelidir. *Tzu-chih T’ung-chien*’de Yü-ku Şad’ın Hsieh-li Kağan’ın ağabeyinin oğlu olduğu ifade edilmektedir (TCTC, 193, 1956:6045). Ancak *T’ung-tian* ve *Eski T’ang Sülâlesi Tarihi*’nde aynı olayı anlatılırken ağabeyi Shih-pi Kağan’ın oğlu ve Hsieh-li Kağan’a bağlı Küçük Kağan T’u-li Kağan (603-631, Küçük Kağanlık dönemi 620-630) olduğu belirtilmektedir (TT, 197, 1988:5411; CTS, 194a, 1975:5158).²⁴

²² Gök Türk tarihinin önemli şahsiyeti olan Tun-yukuk’un Çince yazılışı Tun-yü-ku 嚙欲穀 olup, onun son iki Çince karakteri, Yü-ku Şad’ın 欲谷設 ilk iki karakteri ile aynıdır, bu nedenle Hsieh-li Kağan’ın oğlu Yü-ku Şad “Yukuk Şad” olarak okunabilir.

²³ Ts’en Chung-mian de bu görüşü Kabul etmektedir (Ts’en Chung-mian, 1958:980).

²⁴ T’u-li Kağan 629 yılının onikinci ayında T’ang Sülâlesi’ne teslim olduktan sonra, Hsieh-li Kağan yerine yine A-shih-na ailesinden olan Su-ni-shih’yi 蘇尼失 Küçük Kağan olarak tayin

Yani *Tzu-chih T'ung-chien*, T'u-li Kağan ile Yü-ku Şad'ı kuvvetle muhtemel karıştırmıştır. Yine *Tzu-chih T'ung-chien*'de Yü-ku Şad'ın T'u-li Kağan'ın kardeşi olduğu yazılırken (TCTC, 193, 1956:6082), *Yeni T'ang Sülâlesi Tarihi* aynı olaydan bahsederken yalnızca "kağanın kardeşi Yü-ku Şad" olarak göstermektedir (HTS, 215a, 1975:6036). Yukarıda tespit edildiği gibi Hsieh-li Kağan'ın kardeşi yoktur, yani az önceki alıntı "kağanın oğlu Yü-ku Şad" şeklinde olmalıdır. *Tzu-chih T'ung-chien* büyük ihtimalle *Yeni T'ang Sülâlesi Tarihi*'nde geçen "kağanın kardeşi Yü-ku Şad" cümlesindeki "kağan"ı Hsie-li Kağan değil, küçük kağan olan T'u-li Kağan zannetmiş olmalıdır.²⁵

Yü-ku Şad 627 yılından önce Hsieh-li Kağan tarafından Ch'u-luo Kağan'ın 處羅可汗 (619-620) ikinci oğlu A-shih-na She-erh 阿史那社爾 (11 yaşında Ta Şad 拓設 unvanına sahip olmuştu) ile birlikte T'ieh-le topluluğu içinde yer alan Uygur, P'u-ku 僕骨 (*Bügüt) ve Tongra 同羅 gibi boyları idare ediyordu. Ancak 626-627 yılları arasında cereyan eden T'ieh-le topluluğu içinde yer alan Uygur ile Hsüeh Yen-t'uo 薛延陀 boylarının isyanını bastıramamıştı (CTS, 109, 1975:3288-3289; HTS, 110, 1975:4114). Bunun üzerine Hsieh-li Kağan Küçük Kağan T'u-li'yi T'ieh-le topluluğunun üzerine göndermiş, fakat Küçük Kağan da mağlup olmuştu (CTS, 194a, 1975:5158). Hsieh-li Kağan T'ang Sülâlesi ordusuna yenildikten sonra Yü-ku Şad, Kao-ch'ang'a 高昌 (Turfan bölgesi) kaçmıştı. Hsieh-li Kağan yakalanarak T'ang Sülâlesi'ne götürüldükten bir süre sonra Yü-ku Şad da T'ang Sülâlesi'ne teslim olmuştu (HTS, 215a, 1975:6036).²⁶ Bu tarihten sonra Yü-ku Şad'ın adı kaynaklarda zikredilmemektedir.

3.3. Prens A-shih-na Po-luo-men 阿史那婆羅門

Bu çalışmada istifade edilen mezar kitabesinin sahibi A-shih-na Po-luo-men, mevcut kaynakların hiç birinde geçmemektedir. Ancak onun Hsieh-li Kağan'ın oğlu olduğu kendi mezar kitabesinden anlaşılmaktadır. Prens Po-luo-men'in Hsieh-li Kağan'ın hangi eşinden doğduğu bilinmemekle birlikte, yukarıda adı geçen kardeşlerle olan ilişkileri de anlaşılmamaktadır. Prens Po-luo-men takriben 610-651 yılları arasında

etmişti (CTS, 109, 1975:3290).

²⁵ Ts'en Chung-mian de burada geçen "kağan"ın Hsieh-li kağan olduğunu belirtmektedir (Ts'en Chung-mian 1958:616).

²⁶ *Tzu-chih T'ung-chien*'deki bilgilere göre Yü-ku Şad, T'u-li Kağan'ın T'ang Sülâlesi'ne teslim olduktan sonra iyi davranıldığını öğrenince T'ang Sülâlesi'ne teslim olmuştu (TCTC, 193, 1956:6082). T'u-li Kağan 629 yılının onikinci ayında T'ang Sülâlesi'ne teslim olmuş ve 630 yılının üçüncü ayında Sağ Wei Büyük Generali 右衛大將軍 ve Pei-p'ing Chün Kralı 北平郡王 olarak unvanlandırılmıştı.

yaşamıştır. Babası Hsieh-li Kağan'ın yakalanması sırasında 20 yaşlarındaydı. Yine bu yaşta T'ang Sülâlesi ordusuna katılmış olduğuna göre, babasıyla birlikte ya da o sırada T'ang Sülâlesi'ne götürülmüş olabilir. Prens bir süre sonra saray muhafız ordusu Sağ Tun Alayı'nın 右屯衛 bir Subayı 郎將 olarak görev almıştır. 651 yılında ölünceye kadar bu görevde kalmıştı. Prens bu siciline bakıldığında üst düzey bir komutan olmadığı izlenimi uyanmaktadır. Ancak prensin gömüldüğü yer, yani mezarının babası ile aynı bölgede olması onun Hsieh-li Kağan ile yakınlığını da göstermektedir.

3.4. Prens A-shih-na Tegin 阿史那特勤

Haziran 2006'da T'ang Sülâlesi'nin doğu başkenti Luo-yang'da 洛陽 bulunan Hsieh-li Kağan'ın dördüncü kuşak torunu, T'ang Sülâlesi saray muhafız birliğinin Sağ Ying-yang Alayı Generali 右鷹揚衛將軍 A-shih-na Kan-te'nin 阿史那感德 (664-691) mezar kitabesi bulunmuştu. Söz konusu kitabede babasının, saray muhafız birliğinin Sol Wei'nin (Alayının) subayı A-shih-na Chia (Ka)-na 伽那, dedesi Gök Türk boyunun Yabgu'su 本蕃葉護 olan A-shih-na Tegin 特勤 ve büyük dedesinin ise Hsieh-li Kağan olduğu yazılmaktadır (Chao Chen-hua 2004:82). Dolayısıyla A-shih-na Kan-te'nin dedesi ve Yabgu unvanlı A-shih-na Tegin, Hsieh-li Kağan'ın oğlu olacaktır.

T'ang Sülâlesi saray muhafız birliğinin Sol Hsiao-wei'nin (Alayının) 左驍衛 Büyük Generali 大將軍 olan A-shih-na Bilge Tegin'in 阿史那毗伽特勤 (681-724) adına yazılmış diğer bir mezar kitabesinde (1956 yılında Hsi-an şehrinin batı yakasındaki Tuzao-yüan 棗園村 kasabasında bulunmuştu), kendisinin Hsieh-li 頡利 T'u-li 突利 Kağan'ın dördüncü kuşak torunu olduğu zikredilmektedir (Wu Kang, 1996:59-60). Ancak dedesi, yani Hsieh-li Kağan'ın oğlunun adı kitabede geçmemektedir. Aynı zamanda burada büyük dedesi için "Hsieh-li T'u-li Kağan" gibi alışılmamış bir ifade kullanılmıştır. "Hsieh-li T'u-li Kağan"ın ibaresi, "Hsieh-li (İllic) T'u-li Kağan" veya "Hsieh-li (İllic) Kağan ya da T'u-li Kağan (Küçük Kağan)" şeklinde okunabilir. Önceki yazılış şeklinin bir örneği daha yoktur; Ancak tıpkı Orhun Kitabelerinde "Bumun (552-553) Kağan (ile) İstemi Kağan (İstemi Yabgu)" ifadeleri bulunduğu gibi, sonraki ifade Çin kaynaklarında da "Hsieh-li (İllic) Kağan [ile] T'u-li Kağan" ya da "Hsieh-li (İllic) [ile] T'u-li İki Kağan" şeklinde birleşik yazılmıştı (TT, 197, 1988:4154; CTS, 2, 1975:37; THY, 94, 1985:1688; TCTC, 191, 1956:5991; TCTC, 191, 1956:6018). Bu görüş doğru olduğu takdirde A-shih-na Bilge Tegin'in, Hsieh-li Kağan'ın mı yoksa T'u-li Kağan'ın mı dördüncü nesil torunu olduğu meselesi ortaya çıkmaktadır. Zira T'u-li Kağan, Hsieh-li Kağan'ın yeğenidir, nesil itibarıyla aynı kuşaktan değildir. Bu sebeple "Hsieh-li T'u-li Kağan" ifadesi çözümsüz bir probleme

dönüşmüştür.²⁷ Bu karşılıklıktan dolayı bazı araştırmacılar söz konusu A-shih-na Kan-te'nin Hsieh-li Kağan'ın dördüncü kuşak torunu olmayabileceğini ileri sürmektedir (Chao Chen-hua 2004:87).

Resimler

[Resim 1.](#) A-shih-na P'o-luo-men'in Mezar Kitabesi

[Resim 2.](#) A-shih-na P'o-luo-men'in Mezar Kitabesi

Kaynaklar

CTS=Chiu T'ang-shu

HTS=Hsie T'ang-shu

TCTC=Tzu-chih T'ung-chien

THY=T'ang Hui-yao

TT=T'ung-tian

Chiu T'ang-shu 《舊唐書》，北京:中華書局, 1975年.

Han-shu 《漢書》，北京:中華書局, 1962年.

Hou Han-shu 《後漢書》，北京:中華書局, 1965年.

Hsie T'ang-shu 《新唐書》，北京:中華書局, 1975年.

Pei-shi 《北史》，北京:中華書局, 1974年.

Shih-chi 《史記》，北京:中華書局, 1975年.

T'ang Hui-yao 《唐會要》，北京:中華書局, 1985年.

T'ung-tian 《通典》，杜佑撰, 王文錦等點校, 北京:中華書局, 1988年.

Tzu-chih T'ung-chien 《資治通鑑》，司馬光編著, 胡三省註, 北京:古籍出版社, 1956年.

Chang Kuo-kang 張國剛, <唐代禁衛軍考略> (T'ang Sülâlesi Saray Muhafız Birliği Hakkında Araştırmalar), 《南開學報》, 1999年第6期, 頁 146-155;

Chang Kuo-kang 張國剛, <唐代中央軍事決策與軍隊領導體制論略> (T'ang Sülâlesi Merkez Askerî Karar Alma ve Ordu Yönetim Sistemi), 《南開學報》(哲學社會科學版), 2004年第1期, 頁 46-54.

Chao Chen-hua 趙振華, <唐阿史那感德墓誌考釋> (A-shih-na Kan-te Mezar Kitabesi Araştırmaları), 《史林》第5期 (2004年11月), 頁82-87.

Hsia Yen 夏炎, <唐代刺史的軍事職掌與州級軍事職能> (T'ang Sülâlesi Askerî Valiliğinin Yetkisi ve Vilayet Askerî İşlevi), 《南開學報》(哲學社會科學版), 2006年第4期, 頁58-65.

İwami Kiyohiro (石見清裕), 《唐の北方問題と国際秩序》, 東京:汲古書院, 1998年, 頁236-237.

Li Lung-chi 李隆基撰, 《大唐六典》(Büyük T'ang Sülâlesinin Altı Yasası), 西安:三秦出版社, 1991年.

²⁷ Söz konusu kitabe üzerinde araştırması olan İwami Kiyohiro da bu probleme çözüm getirememiştir. Bkz. İwami Kiyohiro (石見清裕), 《唐の北方問題と国際秩序》, 東京:汲古書院, 1998年, 頁236-237.

Lun-yü 《論語》 卷14, <憲問>, 臺北:藝文印書館, 1955年.

Shan-hsi Eyaleti Kültürel İşleri Komitesi 陝西省文管會、禮泉縣昭陵文管所,
<唐阿史那忠墓發掘簡報> (A-shih-na Chung'un Mezar Kitabesinin İlk İncelemeler),
《考古》, 1977年2期, 頁132-138, 80.

Ts'en Chung-mian 岑仲勉, 《突厥集史》上下冊, 北京:中華書局, 1958年.

Wang Kuo-wei 王國維, <鬼方昆夷獫狁考釋> (Kui-fang, K'un-yi ve Hsien-yün Hakkındaki
İncelemeler), 《觀堂集林》, 北京:中華書局, 1959年, 頁583-605.

Wu Fu-hsin 武復興, <校勘新出土唐墓誌銘劄記> (Yeni Bulunan T'ang Sülâlesine Ait Mezar
Kitabeleri Üzerinde İncelemeler), 《西北大學學報》 (哲學社會科學版, 1992年3期, 頁97-
100.

Wu Kang 吳鋼主編, 《全唐文補遺》 (T'ang Sülâlesi Yazıları) 第三輯, 西安:三秦出版社, 1996年.

Wu Kang 吳鋼主編, 《全唐文補遺》 (T'ang Sülâlesi Yazıları) 第二輯, 西安:三秦出版社, 1995年.

Erkin Ekrem

Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi, Tarih Bölümü; En eski ve eski çağ Türk tarihi ve modern dönem Doğu Türkistan araştırmaları.

Adres: Erkin EKREM, Dr, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Tarih Bölümü, 06532 Beytepe-Ankara.

E-posta: eekrem@hacettepe.edu.tr

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 30 Kasım 2007

Yayına kabul edildiği tarih: 15 Aralık 2007

E-yayın tarihi: 3 Ocak 2008

Çıktı sayfa sayısı: 14

Kaynak sayısı: 22